

De triomf van steden: een keerzijde

Het verhaal van *The triumph of the city* is glashelder, ondubbelzinnig en doelgericht.* Wat moet het heerlijk zijn om een boek te kunnen schrijven waarin de geschiedenis wordt samengevat in frasen als ‘the death of distance’ (4) en ‘the pleasures of proximity’ (11) en dat resulteert in een handvol politieke aanbevelingen die voor elke stad ter wereld gelden. Glaeser is ervan overtuigd dat verstedelijking synoniem is van beschaving en vooruitgang, en elementen die dit in twijfel zouden kunnen trekken krijgen nauwelijks kans. Hier is weinig plaats voor fundamentele wetenschappelijke twijfel. Niet alleen de stad triomfeert, maar helaas ook de pamflettaire stijl en het gebrek aan nuance.

Zoals uit de inleiding van dit dossier al bleek, is de redenering van Glaeser heel eenvoudig samen te vatten. Er is niet te veel verstedelijking maar te weinig. Verstedelijking is niet het probleem, maar de oplossing. Het is een oplossing voor zowel ecologische als sociale en economische problemen. Vanuit sociaal oogpunt zorgen steden voor mogelijkheden die er op het platteland niet zijn. Steden worden in dit boek geassocieerd met ‘proximity’, ‘density’ en ‘closeness’, of nog eenvoudiger, met de afwezigheid van afstand (‘cities are the absence of physical space between people and companies’, (6). In overeenstemming met een belangrijke stroming in de actuele economische geografie wordt dit niet alleen verbonden met lagere transportkosten en schaalvoordelen, maar meer nog met technologische ontwikkelingen en innovatie. Op voorwaarde dat de inwoners geschoold zijn, nijverheden niet worden gemonopoliseerd en overheden klein en terughoudend zijn, zorgt de nabijheid tussen actoren en firma’s voor technologische kruisbestuivingen en *spill-over* effecten – met als gevolg Schumpeteriaanse groei (groei door innovatie).

Iets verrassender allicht is Glaesers visie op de ecologische meerwaarde van steden. In weerwil van zijn idool Jane Jacobs, die zich in de jaren 1950 uitsprak tegen ‘single-use zoning’ en geïsoleerde woontorens, pleit Glaeser krachtig voor hoogbouw in het centrum van de stad.¹ Glaeser verzet zich niet tegen gemengde zones, eerder integendeel. In zijn negatieve perceptie van suburbs sluit hij zelfs sterk aan bij Jacobs. Maar beperkingen en reguleringen, onder meer vanuit een erfgoedreflex, zijn hem een doorn in het oog. Als mensen compacter wonen, verbruiken ze minder energie om zich te verwarmen (en af te koelen) en rijden ze minder met de auto. Suburbs en *urban sprawl* zijn uit den boze, omdat woningen er te veel ruimte beslaan en er te veel, met de auto, moet worden gependeld. Aan groen in de stad maakt Glaeser niet te veel woorden vuil. Wat hem vooral bezighoudt, is dat bouwen in de hoogte in veel steden (niet het minst

* Met dank aan Tim Soens, Ilja Van Damme en de redactieleden van *Stadsgeschiedenis* voor hun commentaren op een eerdere versie van deze review.

1 J. Jacobs, *The death and life of great American cities* (New York 1961).

Afbeelding 4: Jane Jacobs (1916-2006) is tegelijk inspiratiebron en bête noir voor Edward Glaeser. Hij bejubbelt haar verheerlijking van stedelijke sociabiliteit, maar tegelijk verfoeit hij haar pleidooi voor de bescherming van historisch erfgoed en stedelijke laagbouw. Phil Stanziola, Mrs. Jane Jacobs, chairman of the Community to save the West Village holds up documentary evidence, 1961. Library of Congress, Sun Newspaper Photograph Collection, nr. LC-USZ-62-137838.

in Europa) wordt ontmoedigd of onmogelijk gemaakt. Parijs wordt met alle zonden van Israël beladen, want de reguleringen in verband met het behoud van monumenten en stadszichten houden de grond- en huizenprijzen kunstmatig hoog en remmen stedelijke groei en ontwikkeling af.

Op het eerste gezicht houden deze redeneringen natuurlijk steek. De ecologische voetafdruk (per capita) van een compacte stad zal allicht kleiner zijn dan die van suburbs of steden met een lagere densiteit. En het preserven van stedelijke kernen of stedelijke landschappen komt vaak een beperkte culturele elite ten goede, of (via het toerisme) een beperkt deel van de middenstand. Het is uiteraard bekend dat het verfraaien van stedelijke kernen voor processen van gentrificatie zorgt, met het gewenste of ongewenste gevolg dat sociaal kwetsbare groepen uit de stad worden verdreven en in 'probleemwijken' terecht komen. In die zin snijdt ook de sociale logica van Glaeser tot op zekere hoogte hout. Zoals gezegd gaat Glaeser ervan uit dat een verder doorgedreven verstedelijking (in de hoogte) de prijzen in de kern van de stad zal drukken, waardoor processen van gentrificatie in de stedelijke kernen dus minder uitgesproken zouden moeten zijn.

In wat volgt zal niettemin worden geargumenteed dat er iets grondigs fout is aan de redeneringen van Glaeser. Naar mijn aanvoelen komt Glaeser tot deze conclusies omdat hij steden benadert vanuit een heel achterhaald perspectief, waarin geen aandacht is voor stad-platteland relaties, politieke en economische structuren die de stad overstijgen, en intra- en suprastedelijke netwerken.

De stad als deus ex machina

Met een geraffineerd gevoel voor provocatie vertrekt Glaeser van het idee dat 'slums' waar honderdduizenden mensen onder golfplaten wonen niet noodzakelijk een probleem zijn. Om te beginnen is het niet de schuld van de steden dat die mensen arm zijn: 'Cities don't make people poor; they attract poor people' (9). Zonder daar systematisch bewijs voor aan te dragen vertelt hij dat zelfs mensen in de meest erbarmelijke

Afbeelding 5: Op de voorgrond het Parijs dat Glaeser veracht omwille van zijn stedenbouwkundige voorschriften en beperkingen. Op de achtergrond La Défense, oftewel het Parijs dat Glaeser voor ogen heeft. Kevin Law, Trocadero - As seen from the top of the Eiffel Tower, 2007. Geraadpleegd 11 november 2012, <http://www.flickr.com/photos/66164549@Noo/1771009723/>.

slums beter af zijn dan de mensen op het omliggende platteland. Problemen zijn er pas met steden die geen armen aantrekken, want '(w)hy do they fail to attract the least fortunate? (71). Op een methodologisch niveau stelt zich echter al van bij aanvang het probleem dat Glaesers boek je als wetenschapper niet toestaat met zijn werk in dialoog te treden. Hij geeft immers heel weinig informatie over hoe en vanuit welk perspectief de auteurs waarop hij zich in zijn (overigens wel heel zuinige) voetnoten beroept tot hun conclusies zijn gekomen. Wordt armoede vergeleken op basis van calorieën, inkomens of subjectieve parameters? Valt de armoede in de slums überhaupt te vergelijken met de armoede op het platteland? Hier en daar kunnen we uit de tekst min of meer opmaken hoe Glaeser tot zijn oordeel komt (zoals waar wordt gesteld dat 'people report being happier in those countries that are more urban', 7), maar al te vaak moeten we het doen met normatieve uitspraken als 'it's far better to hope for a world where cities can accommodate millions more of the rural poor than to wish that those potential migrants would end their days in agricultural isolation.' (70)

Het probleem met dergelijke passages (en het wemelt ervan in het boek) is dat niet met de mogelijkheid rekening wordt gehouden dat er ook op het platteland toekomstperspectieven zijn. Glaeser gelooft in de *American dream*, maar die kan zich enkel en alleen in de stad voltrekken. Steden bieden kansen, ontwikkelen talenten, halen het beste in mensen boven. Maar hij besteedt geen aandacht aan de selectieproces-

*Afbeelding 6: Glaesers waardering voor Silicon Valley is typerend voor de paradoxen in zijn boek. De auteur beschouwd Silicon Valley immers als een exemplarisch voorbeeld van densiteit aan human capital, maar het gebied wordt zeker niet beheerst door de hoogbouw. San José, hoofdstad van Silicon Valley, heeft wel een aantal wolkenkrabbers, maar suburbanisering is even kenmerkend voor het gebied. *The tahoe guy, San Jose California*, 2009. Geraadpleegd op 11 november 2012, <http://www.flickr.com/photos/28027240@N00/3183673224>.*

sen die daar onlosmakelijk mee zijn verbonden. In zijn boek is niets te vinden over de verliezers van de verstedelijking, niets over generationele armoede in steden, niets over de mensen voor wie de slums geen springplank naar een beter bestaan zijn, maar wel een doodlopende straat waar zij zelf en hun kinderen niet meer uit geraken. Nee, deze geschiedenis gaat over de winnaars. Glaeser gaat ervan uit dat iedereen maar in de *American dream* moet geloven (inclusief de mensen in de slums rond de eerste de beste Afrikaanse metropool) en dus maar naar de stad moet verhuizen als het op het platteland niet goed gaat.

Hoeveel van de nieuwe stedelingen er vervolgens sociaal inderdaad op vooruit gaan, vraagt Glaeser zich niet af. Liever heeft hij het over kansen. En waar mensen echt in beeld komen, zijn het meteen de helden die (volgens Glaeser) de hedendaagse steden hebben gemaakt tot wat ze zijn. Bladzijden lang worden de heldendaden uitgesmeerd van lieden als Thomas Edison en Henry Ford, en het handvol genieën dat aan de basis ligt van de technologieën waarmee *Silicon Valley* groot is geworden (Francis McCarty, Cyril Elwell, Lee De Forest, Frederick Terman, William Shockley, Michael Bloomberg, enzovoort). Sociale dualiteit in steden? Processen van ontworteling en ontvreemding? Daarvoor heeft dit boek weinig aandacht. De armen in de slums worden doodeenvoudig gereduceerd tot potentieel 'menselijk kapitaal'. Hier en daar wordt (in hoofdstuk 3) een voorbeeld gegeven van een succesvol ondernemer die sociale promotie heeft

gemaakt, maar de overgrote meerderheid van de armen, voor wie dat overduidelijk niet het geval is, komt niet in beeld.²

De stad onder een stolp

Voor een goed begrip, mijn probleem met dit boek is niet dat het de geschiedenis anders benadert dan ik zelf zou doen. Het probleem is dat het vol tegenstrijdigheden en inconsistenties zit, die allemaal kunnen worden toegeschreven aan de weigering steden te zien als onderdeel van een bredere maatschappelijke realiteit die helpt verklaren waarom zich bepaalde regionale en mondiale economische transformaties voordoen, waarom bepaalde politieke beslissingen worden genomen en waarom mensen migreren.

Zo wordt in dit boek een karikaturale tegenstelling gecreëerd tussen succesvolle en niet-succesvolle steden. De succesvolle steden trekken mensen aan, de andere niet. Wie probeert te achterhalen waarom sommige steden succesvol zijn en andere niet, stoot al gauw op cirkelredeneringen. Op één en dezelfde bladzijde (20) vind je het idee dat de technologie van de aquaducten verstedelijking in het Romeinse Rijk mogelijk maakte (wegens de bevoorrading van proper water) en dat het verdwijnen van steden zorgde voor technologische achteruitgang. Idem dito voor de boekdrukkunst, die enerzijds mogelijk werd gemaakt omdat 'large urban markets make it easier to cover the fixed costs of these new technologies' (38) maar die tegelijk de wereld meer stedelijk heeft gemaakt ('indirectly, the printing press helped make the world more knowledge intensive, more democratic, more commercial, and ultimately more urban', 39). Anders gezegd: de stad zorgt voor innovatie en innovatie creëert steden.

Gelijkaardige cirkelredeneringen worden opgebouwd met betrekking tot educatie. Glaeser vindt educatie belangrijk, want '(h)uman capital, far more than physical infrastructure, explains which cities succeed' (27). Tegelijk wordt echter het idee ontwikkeld dat de nabijheid van steden voor de circulatie van technische kennis heeft gezorgd ('cities have always been the most effective way to transfer knowledge between civilizations', 24). Wat is hier oorzaak en gevolg? In een hoofdstuk over de ontwikkeling van *Silicon Valley* blijken het in ieder geval een handvol genieën te zijn geweest die voor revolutionaire ontwikkelingen hebben gezorgd. Dit talent werd bovendien aangetrokken en gevoed door de universiteit (Stanford), en dus niet door 'urban proximity' – terwijl het elders heet dat 'cities have long created intellectual explosions, in which one smart idea generates others' (56). Hoe zit het nu? Trekken steden talent aan (ten koste van andere steden of het platteland) of ontwikkelen ze het? Glaeser blijft hier doorheen het hele boek op twee benen hinken. Enerzijds keert steeds de mantra terug dat steden talent en creativiteit produceren; anderzijds wordt herhaald dat 'talent is mobile, and it seeks out good places to consume as well as produce' (118). Wat zegt de 'striking correlation between education and a country's GDP' (28) nu eigenlijk?

De ambiguïteit die over dit soort verbanden blijft bestaan, is vooral problematisch in het licht van de zeer reductionistische manier waarop Glaeser de stad-platteland relatie benadert. De passages waarin naar het platteland wordt verwezen zijn stuk voor stuk hemeltergend. Plattelandsontwikkeling wordt opzij gezet in passages als 'cities, not farms, will save the developing world. Many poor nations suffer from poor soil

2 Als tegengif is o.m. M. Davis, *Planet of slums* (New York/Londen 2007) een aanrader.

quality – that’s one reason why they are poor – so it’s unlikely that they’ll ever be leaders in global agriculture’ (75). Dat er op het platteland ook wel eens perspectieven voor duurzame ontwikkeling zouden kunnen zijn, komt bij Glaeser niet op, laat staan het idee dat de ontwikkelingen op het platteland en de landbouw in ontwikkelingslanden wel eens verband zouden kunnen houden met beslissingen genomen in de grote metropool die zo vaak als voorbeeld geldt in dit boek (New York), of met ontwikkelingen op het platteland in de Verenigde Staten of andere regio’s met grootschalige en industriële landbouw.³ Dit boek koppelt *survival of the fittest* aan een heilig en dogmatisch geloof in het ideaalbeeld van de moderne Westerse stad.

Waarom wordt wel voor de steden de mogelijkheid open gehouden dat industrie kleinschalig blijft en niet voor het platteland? Je moet toch geen *die hard* plattelandshistoricus zijn om te beseffen dat ook een ander plattelandmodel ecologische en sociale problemen kan helpen oplossen? Het in vraag stellen van de grootschalige landbouw in de ontwikkelde wereld zou niet alleen de demografische druk op de steden verlichten, maar ook de druk op waterreservoirs en andere natuurlijke bronnen. Bovendien zou het misschien kunnen zorgen voor een soort de-globalisering van de voedselketen en op die manier kansen bieden op het platteland in ontwikkelingslanden. Daar zou dan kunnen worden gewerkt (zoals vele ngo’s vandaag reeds doen) aan alternatieve en duurzame vormen van landbouw. De ecologische winst daarvan is minder monocultuur (en dus minder verwoestijning en dergelijke), minder import van bulkgoederen (en dus minder vervuilend vervoer), minder gebruik van pesticiden, enzovoort. De sociale meerwaarde is dat het plattelanders in ontwikkelingslanden andere opties geeft dan naar de slums rond de grote steden te trekken om er afhankelijk te worden van ingevoerd voedsel aan dumpingprijzen in de hoop op een *American dream* die in de regel niet uitkomt.⁴

Urban agency

Dit boek is dus duidelijk geschreven voor de *believers*. Het is tevergeefs zoeken naar echte bewijsvoering voor de impact van een stedelijke context of stedelijk beleid, bijvoorbeeld door een verband te zoeken tussen pakweg het subsidiëren van onderwijs of diversiteit en economische performantie. Sporen van literatuur waarin de ‘creative industries’ vanuit een kritisch perspectief worden benaderd, met aandacht voor arbeidsverhoudingen en sociale ongelijkheid, zoals bijvoorbeeld Allen J. Scott doet, zijn niet te vinden.⁵ Noch heeft Glaeser iets gedaan met literatuur waarin de focus verschuift naar netwerken van kapitaal en communicatie die ervoor zorgen dat steden ‘knooppunten’ worden in het kader van een globaliserende economie.⁶ Zelfs het veel geprezen *Nature’s metropolis* van William Cronon ontbreekt in de bibliografie, terwijl de stad-platteland relatie zowat het vertrekpunt is van dit boek.⁷

3 Een standaardwerk waarin het ontstaan van een moderne economie en Westers exceptionalisme wordt gekoppeld aan sociale en ecologische elementen (mondiale arbeidsverdeling, de import van grondstoffen, de ‘ecologische voetafdruk’ van modern produceren en consumeren etc.) is uiteraard K. Pomeranz, *The great divergence. China, Europe, and the making of the modern world economy* (Princeton/Oxford, 2000).

4 Interessante ideeën in W. Bello, *Deglobalization. Ideas for a new world economy* (New York/Londen 2002).

5 Bijvoorbeeld A. J. Scott, *The cultural economy of cities. Essays on the geography of image-producing industries* (Londen 2000).

6 Zie onder meer S. Sassen, *The global city. New York, Londen, Tokyo* (Princeton 1991).

7 W. Cronon, *Nature’s metropolis. Chicago and the Great West* (New York 1991).

Glaeser is duidelijk het slachtoffer van de onder meer door Ash Amin en Nigel Thrift ontmaskerde visie waarin steden onterecht als ‘begrensd’ entiteiten worden voorgesteld.⁸ Enerzijds wordt aangegeven dat mensen de stad maken, maar anderzijds wordt aan steden voortdurend een soort *agency* toegekend waarvan het onduidelijk is waar die vandaan komt. Al op bladzijde 1 luidt het dat ‘in the world’s poorer places, cities are expanding enormously because urban density provides the clearest path from poverty to prosperity’. Niets over pushfactoren hier, of over de structurele ontwrichting op het platteland, enkel de stad die als een soort *deus ex machina* voor de oplossing zorgt. Concrete historische ontwikkelingen worden ofwel herleid tot de stad als gereïficeerde actor (zoals in ‘New York reinvented itself’ (3), maar er zijn tientallen voorbeelden) of tot de heldendaden van projectontwikkelaars, uitvinders en (in mindere mate) politici.

Volgens Glaeser mogen we een stad niet verwarren met haar structuren (‘the all-too-common error of confusing a city, which is really a mass of connected humanity, with its structures’, 43). Dat is de vergissing die beleidsmakers volgens hem dikwijls hebben gemaakt: investeren in infrastructuur in plaats van in ‘people’. Nochtans blijken steden, ook volgens Glaeser, het product te zijn van waterwegen, veranderingen in de transportkost en migratiestromen. Blijkbaar mogen we alleen niet zo ver gaan ook economische en politieke structuren in het verhaal te betrekken, althans niet voor zover ze het alweer karikaturale onderscheid tussen goed en slecht beleid overstijgen. Want dat is in dit boek de consequentie van het negeren van economische en politieke structuren: als een en ander in een bepaalde stad toch niet zo goed blijkt te lukken, dan wordt de verantwoordelijkheid bij stedelijke beleidsmakers gelegd, of bij de vakbonden (51), of nog, bij (doorgaans zwarte) ‘rioters’ (55). Dat is het geval met betrekking tot de zogenaamde ‘rust belt’, de Amerikaanse steden die groot werden met onder meer de auto-industrie maar die de laatste decennia een sterke demografische achteruitgang hebben gekend.

Glaeser ziet natuurlijk ook wel dat er economische transformaties op wereldschaal achter deze verschuivingen schuilgaan, maar hij weigert er de conclusie aan vast te knopen dat steden zelf ook de speelbal zijn van mondiale structuren en machtige lokale en niet-lokale actoren. Liever formuleert hij *passe-partout* antwoorden voor de betrokken bestuurders. Goede bestuurders moeten niet investeren in infrastructuur (dat doet de privésector wel) maar wel in educatie en *human capital*. In dat verband geeft Glaeser enkele mooie voorbeelden, zoals de ‘Harlem Children’s Zone’ (88), maar helemaal consequent is dit opnieuw niet. Amper enkele bladzijden verder wordt immers al de lof gezongen van ‘a tough, quasi-military leader’ die de straten van Manhattan heeft schoongeveegd in de jaren 1980 en 1990. Blijkbaar mag investeren in infrastructuur wel als het om gevangenis gaan. Voor zover een stad aangenaam moet zijn om de juiste mensen aan te trekken, wordt weer op de privésector gerekend. Steden huisvesten immers theaters, bioscoopzalen en cafés dankzij de schaalvoordelen die grote investeringen mogelijk maken (hoofdstuk 4). En het platteland moet zich opnieuw geen illusies maken: steden zijn aangename plaatsen omdat ze mensen uitnodigen om meer in publieke ruimten te leven (of liever: consumeren) en dus (jonge) mensen dichter bij elkaar brengen.

Dit is, kortom, niet alleen stadsgeschiedenis op z’n slechtst, het boek is ook heel

8 A. Amin en N. Thrift, *Cities. Re-imagining the urban* (Cambridge 2002).

bedenklijk vanuit een maatschappelijk perspectief. Hoe correct is het om geen onderscheid te maken tussen pakweg Amerikaanse, Europese en Afrikaanse steden als het om mogelijke beleidsopties gaat? Zullen we maar meteen de conclusie trekken dat er in Afrika, waar de meeste steden er niet in slagen bij de creatieve industrieën van vandaag aan te sluiten, te weinig potentieel talent aanwezig is, of dat de politieke leiders er alleszins incompetent zijn? Beter lijkt het mij om comparatief te werken in de echte zin van het woord, dus met aandacht voor verschillende stedelijke trajecten, verschillende realiteiten op het platteland en verschillende stad-platteland relaties. In het verlengde daarvan lijkt het mij nodig een echte historische blik te ontwikkelen, of alleszins ook aandacht te besteden aan padafhankelijkheden.

Padafhankelijkheid en een historische blik

Het zou een nieuwe review vergen om het boek vanuit een historisch perspectief te bespreken, maar de teneur zou niet anders zijn. Hoewel er herhaaldelijk historische voorbeelden worden gegeven en er voor de negentiende en twintigste eeuw een rudimentaire historische evolutie wordt geschetst (technologische innovaties die onder meer hoogbouw en sneller en goedkoper transport hebben mogelijk gemaakt, naast industrialisering en vervolgens postindustriële ontwikkelingen) kan je niet zeggen dat er een historisch perspectief tot stand komt. De obligate verwijzingen naar antieke, middeleeuwse en vroegmoderne steden beperken zich tot nietszeggende gemeenplaatsen rond de stedelijke oorsprong van innovaties in onder meer de kunst (denk aan Florence en de Renaissance) zonder dat zelfs nog maar de recente literatuur in de bibliografie voorkomt.

Een grondiger en kritisch historisch perspectief had nochtans duidelijk kunnen maken dat economische dominantie van steden een verhaal van machtsrelaties is. Enerzijds stelt zich de vraag waarom niet al voor de Renaissance en de Industriële Revolutie verstedelijking en innovatie twee zijden van dezelfde munt waren. Onder meer in China en Zuidoost-Azië zijn voorbeelden te vinden van grote steden én belangrijke economische proces- en productinnovaties, zonder een noodzakelijk verband tussen beide – zoals in China rond het jaar 1000.⁹ Anderzijds was ook het samen sporen van verstedelijking en economische performantie in laatmiddeleeuws en vroegmodern Europa allermint vanzelfsprekend. Terwijl nijverheden op het platteland dikwijls vooropliepen, en het vaak ontwikkelingen op het platteland waren die stedelingen tot innovatie noopten, kan de uiteindelijke dominantie van steden tot op grote hoogte worden gezien als een proces waarin politieke en tegelijk economische actoren een soort arbeidsverdeling tot stand brachten – waarbij het platteland zorgde voor grondstoffen en semi-afgewerkte producten in door in steden gevestigde handelaren gecontroleerde netwerken.¹⁰

9 J.-L. Rosenthal en R. Bin Wong, *Before and beyond divergence. The politics of economic change in China and Europe* (Cambridge 2011) 103.

10 Zie o.a. H. Van Der Wee, 'Structural changes and specialization in the industry of the Southern Netherlands, 1100-1600', *The Economic History Review* 28 (1975) 203-221; Idem, 'Industrial dynamics and the process of urbanization and de-urbanization in the Low Countries from the late middle ages to the eighteenth century', in: H. van der Wee (red.), *The rise and decline of urban industries in Italy and the Low Countries (late middle ages – early modern times)* (Leuven 1988) 307-381. Recente perspectieven (en verdere literatuurverwijzingen) in Rosenthal en Bin Wong, *Before and beyond divergence*, hoofdstuk 4. Voor de Lage Landen, zie W. Blockmans, *Metropolen aan de Noordzee. De geschiedenis van Nederland, 1100-1650* (Amsterdam 2010).

Aanvankelijk moest de dominantie van steden zelfs herhaaldelijk worden afgedwongen met geweld – zoals onder meer de militaire *raids* aantonen waarmee Vlaamse ambachtsslui de productiecapaciteit op het platteland en in kleinere steden trachtten te vernietigen. Vanaf de vijftiende eeuw kwam dit ondanks de blijvende politieke en militaire dominantie van steden niet meer voor, en gingen de proto-industriële activiteiten op het platteland enkel maar voor steviger concurrentie zorgen. Wat echter tot in de achttiende eeuw bleef bestaan was een juridisch kader en een economisch systeem waarbij de stedelijke ambachtsgilden hun monopolies op het vervaardigen van veel producten behielden.¹¹ Terwijl in het onmiddellijke hinterland veel nijverheden verboden bleven, en de import van afgewerkte producten enkel onder strikte voorwaarden kon, bleef de industriële productie op het platteland vaak gericht op halffabricaten en producten van lagere kwaliteit.

In de negentiende en twintigste eeuw werden de mechanismen waarmee de steden het platteland domineerden ongetwijfeld subtieler, maar onder meer de aanwezigheid van politieke machtscentra in grote metropolen zoals Londen, Parijs en Wenen suggereert dat het succes van de creatieve nijverheden in deze steden niet helemaal herleid kan worden tot een verhaal van koopkracht en spontane innovatie omwille van nabijheid en het gebrek aan afstand. Mercantilistische en protectionistische staatsinterventies door Europese overheden zorgden er niet alleen voor dat Westerse landen het laken naar zich toe trokken, maar ook dat bepaalde steden ofwel als *gateway* en entrepôtstad gingen fungeren (denk aan Marseille en Londen) ofwel belangrijke manufacturen (met onder meer katoen en porselein) huisvestten die door staatsinterventies werden beschermd – als ze al niet door centrale overheden werden opgericht.¹² Kortom, vanuit een historisch perspectief kan tegenover Glaesers verhaal met gemak een alternatief verhaal worden geplaatst waarin structuren, machtsverhoudingen en beleid de hoofdrol spelen.

Bovendien kan worden aangetoond dat Glaesers verhaal zelf deel uitmaakt van een narratief dat in het verlengde ligt van de stedelijke machtsaanspraken uit het verleden. Minstens van de late middeleeuwen af werden de stedelijke privileges en hegemonie gelegitimeerd met vertogen waarin ook de economische rol van steden een rol speelde.¹³ Onder meer de idee dat stedelijke producten (die in gildenverband werden vervaardigd) superieur waren aan producten vervaardigd op het platteland, was daarin belangrijk.¹⁴ Na de afschaffing van de gilden bleef de idee verder leven dat kunst en cultuur (en creatieve industrieën) bij uitstek stedelijke fenomenen waren. Deze ideeën stamden uit de Renaissance en werden gereproduceerd via onder meer stedelijke instellingen zoals kunstacademies.¹⁵ Recent onderzoek waarin de stad als materieel en socio-technisch object wordt gezien als deel uitmakend van een politiek-ideologische stroming (vooral

11 Een uitstekend syntheseswerk is J. Farr, *Artisans in Europe, 1300-1914* (Cambridge 2000). Een recente status questionis voor de lage landen: C. Lis e.a. (red), *Craft guilds in the early modern Low Countries. Work, power and representation* (Londen 2006).

12 Zie onder meer (ook voor verdere literatuurverwijzingen) P. Parthasarathi, *Why Europe grew rich and Asia did not. Global economic divergence, 1600-1850* (Cambridge 2001).

13 J. Dumolyn, “Our land is only founded on trade and industry”. Economic discourses in fifteenth-century Bruges’, *Journal of Medieval History* 36 (2010) 374-389.

14 B. De Munck, ‘Skills, trust and changing consumer preferences. The decline of Antwerp’s craft guilds from the perspective of the product market, ca. 1500-ca. 1800’, *International Review of Social History* 53 (2008) 197-233.

15 Een standaardwerk blijft Nikolaus Pevsner, *Academies of art, past and present* (Cambridge 1940).

dan het negentiende-eeuwse liberalisme) doet vermoeden dat dergelijke ideeën uiteindelijk ook werden gereproduceerd in de stedelijke infrastructuur en architectuur (in winkelboulevards, wandelgalerijen, musea en dergelijke meer).¹⁶

Ik wil en kan in deze review uiteraard geen sluitend tegenverhaal opbouwen, laat staan hard maken. Mijn punt is enkel dat Glaesers 300 bladzijden lang pamflet, in mijn ogen, deel uitmaakt van een gemeenplaats waarin steden *bij voorbaat* te verkiezen zijn boven het platteland. Glaeser gaat daarmee gedeeltelijk terug op een laat negentiende-eeuwse traditie waarin een onderscheid werd gemaakt tussen *Gemeinschaft* en *Gesellschaft* (Tönnies) en die de basis heeft gelegd voor de *urban sociology* in de eerste decennia van de twintigste eeuw.¹⁷ Zowel deze traditie als het boek van Glaeser worden gedomineerd door een sterk moderniteitsnarratief, maar terwijl er bij pakweg Georg Simmel tegelijk nog een gezond wantrouwen tegenover de stedelijke context aanwezig was, blijft bij Glaeser enkel de kritiekloze lofzang over.¹⁸

Conclusie

Vandaag worden de voornaamste politiek-economische beslissingen meer dan ooit genomen in stedelijke metropolen – op beurzen, in kantoren van multinationals die de handel in grondstoffen monopoliseren, en in vergaderingen van supranationale organisaties zoals de Wereldbank en het IMF – terwijl de impact ervan vaak op het platteland over heel de wereld voelbaar is. Veel van de beslissingen die daar worden genomen, vertrekken juist van ideeën zoals die in Glaesers boek worden uiteengezet, waardoor de onderontwikkeling van een aantal plattelandsregio's in ontwikkelingslanden misschien net wordt gereproduceerd. Voor zover Glaesers boek op neoliberale concepten terugvalt, kan perfect worden geargumenteed dat het op vele vlakken spoort met de politiek van het IMF en de Wereldbank, die er de laatste decennia (volgens onder meer Mike Davis) voor heeft gezorgd dat plattelandsontwikkeling in veel niet-westerse regio's onmogelijk werd – met als onvermijdelijk gevolg de aangroei van de uitzichtloze slums.

Over deze ideeën kan uiteraard worden gediscussieerd, maar van een wetenschapper verwacht ik wel dat hij rekening houdt met structurele factoren en padafhankelijkheid. Je hoeft geen overtuigd wereldsysteem-historicus te zijn om te beseffen dat er een verband bestaat tussen de ontwikkeling van een regio (of van een bepaalde stad) en de onderontwikkeling van een andere regio (of het platteland in een bepaalde regio). Ik kan daarom best leven met een boek over stedelijke ontwikkelingen waarbij de geschiedenis een ondergeschikte rol speelt, op voorwaarde dat op z'n minst rekening wordt gehouden met mondiale ongelijkheid en arbeidsverdeling, de rol van lokale en mondiale beslissingscentra, en de inertie van instellingen en padafhankelijkheid.

16 S. Graham en S. Marvin, *Splintering urbanism. Networked infrastructures, technological mobilities and the urban condition* (Londen 2001); P. Joyce, *The rule of freedom. Liberalism and the modern city* (Londen/New York 2003); C. Otter, *The Victorian eye. A political history of light and vision in Britain, 1800-1910* (Chicago/ Londen 2008).

17 Zie Mike Savage, Alan Warde en Kevin Ward, *Urban sociology, capitalism and modernity* (Basingstoke, 2nd ed., 2003) vnl. hoofdstuk 2.

18 G. Simmel, 'Die Grosstädte und das Geistesleben', in: Th. Von Petermann (red.), *Die Grosstadt. Vorträge und Aufsätze zur Städteausstellung*, Jahrbuch der Gehe-Stiftung, Band 9 (Dresden 1903) 185-206. Voor een Engelse versie: G. Simmel, 'The metropolis and mental life', in: D. Levine (red.), *Simmel. On individuality and social forms* (Chicago 1971) 324-339.

Het kan in mijn ogen ook niet langer dat een syntheseswerk stad-platteland relaties reduceert tot een verhaal van pushfactoren (het platteland) versus kansen (de stad). Nu situeren stadshistorici wel vaker alle *agency* in de stad terwijl ze aan endogene dynamieken op het platteland voorbijgaan.¹⁹ Maar het totaal negeren van de fundamentele verwevenheid van stedelijke en plattelandsontwikkelingen – in politieke, sociaal-economische en ecologische zin – is zo mogelijk nog een graad erger. Zelfs al vóór de interesse in ecologische geschiedenis de kop op stak, en zelfs abstractie makend van machtsfactoren, was het immers duidelijk dat steden enkel bestaan bij de gratie van een economisch surplus op het platteland en het creëren van een vraag naar stedelijke producten buiten de stadsmuren. Uiteraard moeten steden niet per definitie als parasitair worden gezien. Ze hebben immers vaak ook gezorgd voor dynamieken op het platteland.²⁰ Maar zelfs die mogelijkheid wordt het platteland in dit boek ontzegd.

Het is een triest besluit, maar misschien moet Glaeser maar eens de volgende gedachtenoefening worden voorgelegd: zou het niet kunnen dat armen in de slums daar onder meer zijn omdat stedelingen duurzame economische en sociale dynamieken op het platteland helpen vernietigen én tegelijk bovendien de illusie creëren dat steden voor plattelandsarmoede een oplossing te bieden hebben? Vanuit dit perspectief maakt dit boek deel uit van een problematiek waar het op een stuitende manier blind voor blijft.

19 Een terecht commentaar: Tim Soens, Eline Van Onacker en Kristof Dombrecht, 'Metropolis and hinterland? A comment on the role of rural economy and society in the urban heart of the medieval Low Countries', *BMGN - Low Countries Historical Review* 127 (2012) 82-88.

20 Zie onder meer de bijdragen van Dauntton en Wrigley in P. Abrams en E.A. Wrigley (red.) *Towns in societies. Essays in economic history and historical sociology* (Cambridge 1978).